

3.4. ТУРИЗМОЗНАВСТВО У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ *

На початку ХХІ ст. проблема професійної підготовки фахівців для сфери туризму увійшла до кола уваги фундаментальної педагогічної науки в Україні, з'явилися наукові дослідження та праці з питань теорії та практики туристичної освіти. Одним з провідних принципів добору змісту навчальних дисциплін вчені визначають принцип науковості та фундаментальності, суть якого полягає як у висвітленні фундаментальних основ відповідної науки, так і у врахуванні сучасних пошукових та прикладних досліджень, аналізу стану науки та внесення до навчального предмету нових наукових положень та фактичних даних. Вчені трактують цей принцип як принцип ізоморфності змісту дисципліни змісту відповідної науки, коли основні структурні елементи й смислові одиниці науки переходять у навчальний матеріал хоча й у різному ступені, в залежності від специфіки предмету¹.

У сучасному періоді глибинних цивілізаційних зрушень, зміни світогляду людиновимірні положення туризму зорієнтовують на цілісність, міждисциплінарність. Класичний період розвитку науки розкрив особливості багатьох конкретних структур туризму, окремих навчальних дисциплін. Міждисциплінарна спрямованість постнекласики формує новий тип цілісної науки. У туристичній галузі ідеї філософського підходу іменують туризмологією. Наукова парадигма дослідження туризму відома як туризмознавство. Помітна розбіжність у концепціях, програмах, в підходах до визначення змісту дисципліни та її складових. І це в першу чергу вимагає ретельного дослідження її основних положень з позицій постнекласичної науки та епістемологічної наукової раціональності.

Досліджуючи туризм, ми й досі послуговуємося традиційно усталеними підходами класичної гносеологічної методології: об'єктивності, тяжіння до канонічного академічного дискурсу й нормативності; логічного структурування (суб'єкт, об'єкт, предмет), атеїстичним підходом, причинно-наслідковим аналізом тощо. Перехід з гносеологічної методології на епістемологічну наукову раціональність – свідчення глибоких світоглядних науково-теоретичних філософських та інших зрушень.

Заглиблюючись у людиновимірний світ туризму, постає необхідність критично оцінити вже наявну наукову спадщину класичного туризмознавства, переглянути, переосмислити попередні підходи до нього, по-господарському віднестися до спадщини.

Науковий підхід у тріаді Людина-Культура-Природа акцентує увагу на Людину, яка доглядає і розвиває певні явища Природи, суспільства, саму себе. У сучасному глокалізованому світі, якому притаманні постійні зміни, туризм сприяє зростанню в людини всіх видів мобільності, розширенню простору спілкування, пізнанню Іншого, виходу із усталених речей тощо.

Серед багатьох проблем першорядним постає питання про невизначеність змісту (семантики) туризму, домінантного концепту (поняття, терміну, нарешті

* Автори Сокол Т.Г., Усатенко Т.

¹ Загвязинский В.И. Основы дидактики высшей школы: учеб. пособ. / В.И.Загвязинский, Л.И.Гриценко. Тюмень: Тюменская правда, 1978. С.34

граму), яке існує у кожній гуманітарній науці: мова (у мовознавстві), слово (у словесності), музика (у музикознавстві) і т.ін.

Подолання людиною, спільнотою простору, певних відстаней, рухова індивідуальність, активність, переміщення спільноти фіксувалися, осмислювалися в усі часи, відзначаючи способи переміщення, мету, умови, цілі, що відтворюють історичні друковані пам'ятки, твори мистецтва, державні документи і художні твори, повсякдення як практика поколінь і художньо-писемна творчість, наукові дослідження, філософські пошуки тощо.

Розмаїтість уявлень про сутність туризму утвердилася в практичній діяльності та теоретичних наукових дослідженнях. У суб'єктивному аспекті туризм асоціюється з відпочинком, поїздкою, комунікацією; в об'єктивному, суспільному – з економікою, індустрією відпочинку, міжнародними зв'язками. «Туристична складова» розглядається в ділових, економічних, спортивних, екологічних, навчальних, наукових поїздках, екскурсіях, відвідуванні родичів тощо.

Невизначеність концепту туризм ускладнює не лише розкриття його семантики, розуміння його сутності, але й підходи до наукового пошуку як багатоаспектного дослідження туризму, формування науки про туризм – на межі гуманітарних та природничих процесів. Процесам смислоутворювального принципу наукової раціональності присвятили свої дослідження українські вчені А. Бичко, П. Копнін, С. Кримський, М. Попович, В. Шинкарук, В. Кізіма, Є. Бистрицький та ін. Питанням формування науки туризмології присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених – С.Перро, Ж.М.Оернера, Д.Джафарі, П.Келлера, І.Зоріна, В. Квартальнова, А.Сесьолкіна, Ш.Зязюна, В.Федорченка, О.Кручека, В.Герасименка та інших. В галузі туристичної термінології працювали такі російські й українські вчені як В. Бабарицька, Н. Барчукова, О. Бейдик, М. Біржаков, В. Герасименко, І. Зорін, О. Ільїна, В. Квартальнов, М. Крачило, Л.Г. Лук'янова, О. Любіцева, Г. Михайліченко, В. Пазенок, В. Федорченко. Проблеми семантики змісту наукового концепту туризм розглядалися в роботах вчених-туризмознавців та мовознавців В.Кізіми, В.Пазенка, О.Любіцевої, В.Табачковського, Т.Усатенко, Т.Сокол та інших. Але в більшості праць сутність поняття туризм розкривається з позицій класичного когнітивного підходу. В той же час настала нагальна необхідність перейти до визначення сутності концепту туризм з платформи гносеологічної методології на епістемологічну наукову раціональність.

Абсолютно новим підходом є розгляд концепту туризм з наукових позиції постнекласики, людиновимірною підходу до його вивчення коли провідною стає тріада Людина – Рух – Простір. Такий погляд на туризм дозволить переглянути та осучаснити підхід до наукового пошуку в галузі туризмології як науки, у визначенні змісту відповідних наукових дисциплін, що формують фахові компетентності майбутніх спеціалістів сфери туризму на різних рівнях їх професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Як поліфункціональне явище, соціокультурний і економічний феномен туризм вивчається багатьма науками, є об'єктом дослідження географії та економіки, медицини, права та політології, психології та соціології, інженерно-технічних наук та архітектури, історії та культурології. В класичній науці сучасний туризм розглядається як складна соціально-економічна система, яка

розвивається у відповідності із об'єктивними законами розвитку світового суспільства, активно впливає на його життєдіяльність через свої функції – рекреаційну, соціокультурну, політичну, екологічну, господарсько-економічну тощо – і в той же час залежить від стану суспільства, а саме від стану розвитку його продуктивних сил і виробничих відносин. Це та сфера життєдіяльності суспільства, яка в тій чи іншій мірі інтегрує практично всі галузі, розглядається як національне явище сфери реалізації прав і потреб людини, як сфера технології реалізації потреб і попиту в ринкових умовах, як особливий сектор сучасної національної та регіональної економіки, як невід'ємна складова соціально-економічної політики держави і регіонів².

Нині вченими ставиться питання про створення спеціальної галузі науки – туристики (туризмології, туризмознавства) як наукової дисципліни, що комплексно підходить до вивчення феномену туризму та інтегрує філософський, соціологічний, правовий, історичний, економіко-соціальний та інші його аспекти. З точки зору педагогіки й андрагогіки туристика (туризмологія) є однією з найстаріших дидактичних систем, базовими складовими якої є дидактико-виховні цілі, щільно пов'язані з діяльністю системи освіти й виховання молоді та дорослих. Саме туризмологія (на відміну від туристики, туризмознавства), на думку В. Пазенка, найбільш вдало, в концептуально-концентрованому вигляді відбиває сутність явища на ім'я «туризм», а «туризмологічні концепти» (поняття, які функціонують в режимі розуміння-пояснення) забезпечують створення логічної теорії туристської діяльності, яка, у свою чергу, при умові свідомого засвоєння і використання, є міцною базою практичної діяльності професіоналів туризму³. На думку І. Зязюна, цивілізаційний та культурологічний аспекти мають стати головними у відповідних навчальних курсах дисциплін вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, що готують кадри для сфери туризму. Але найповніше вони мають відбитися у новій науковій галузі – туризмології⁴.

Сучасне інформаційно-комунікативне суспільство залучає в арсенал своїх антропологічних викликів здатність туризму посилювати мобільність особистості, розширювати не лише просторові горизонти, але й світоглядні обшири. Специфічну життєвість людини, людську вітальність розкриває туризм у порівнянні з повсякденністю предметного життя. У туризмі помітна домінанта особистісного над загальним, людського існування над теоретико-абстрактними проблемами.

Для туризмології як науки і як навчальної дисципліни особливе значення має поглиблена робота над термінологічним апаратом. Останнім часом, у зв'язку з перманентними трансформаціями, активним наростанням інтегративних процесів у науці, економіці, суспільному житті до ділової та наукової мови увійшло багато нових термінів, не всі з яких однозначно розуміються вітчизняними науковцями та практиками. Але поглибленого

² Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні: матер. 2-ої міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І.В.Саух. Житомир : ЖФ КІБІТ, 2008. С.7.

³ Пазенок В.С. Туризмологія: концепти теорії туризму / В.С.Пазенок // Туризмологія: концепції та термінологічно-понятійний апарат: матер. УІІ-х аспірантських читань. К. : КУТЕП, 2006. С. 17

⁴ Зязюн І.А. Філософія туризмології / І.А.Зязюн // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 18 – 20 жовтня 1999 р. К. : КІТЕП, 1999. С. 21

наукового осмислення потребують і вже існуючі терміни, які використовуються, зокрема в сфері туризму. Над розробкою та створенням тезауруса туристичної науки працює Міжнародна академія туризму (Монако). Практично всі наукові праці, підручники та посібники в галузі туристики починаються з аналізу і визначення її основних понять. Безумовно, опорним поняттям в системі туризмологічного знання є власне туризм.

Етимологія терміну «туризм» (корінь *тур*) остаточно не з'ясована. У довідникових виданнях посилаються на походження слова туризм з французької *tour* (лат. *tornare* – крутики), що означає: коловий оборот у танці; частина будь-якого змагання, конкурсу; етап на багатоступеневих виборах; мандрівка, подорож для відпочинку й ознайомлення з визначальними пам'ятниками якої-небудь країни, міста тощо⁵.

Корінь *тур* у значенні слова *tour* як *tourbo* «поворот, коло» виступає в багатьох технічних термінах, зокрема турбіна, турбулентний, турбокомпресор тощо. Колоподібний рух означений в однокореневих словах турне – короткочасна подорож за круговим маршрутом, поїздка на гастролі та спортсменів на змагання.

Українська народна поезія віками зберігає символ тура, як втілення велетенської сили й хоробрості у піснях, казках, в історичних та художніх творах, зокрема в ««Повчанні» Володимира Мономаха», у «Слові о полку Ігоревім» – «хоробрий яко тур; Буй тур Всеволод». Тематичну групу переміщення, семантично пов'язану із лексемою тур, фіксують словники української мови: тур мети – гнати, проганяти; турляти – сильно штовхати, кидати: ганяти, переміщати.

Сучасна українська літературна мова у лексемі *тур* фіксує значення як етапу якогось змагання, конкурсу, що становить його окрему частину, а також і втілення велетенської сили і хоробрості, що особливо важливо в філософсько-науковому осмисленні фізично-тілесного розвитку людини, її мобільності, волі, наполегливості.

У філософських працях помітне розширення значення туризму. Зміст терміну *туризм* В. Кізіма тлумачить (від фр. *tour*) – прогулянка, поїздка, ... оздоровлення, пізнання, відновлення продуктивних сил людини⁶.

На думку В. Пазенка, призначення туризму (подорожувати з метою пізнання і задоволення своїх потреб) реалізується завдяки просторовим часовим і соціальним умовам мандрівки⁷. Поняття «туризм» у сучасній економічній науці трактується як сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздку і перебування людей в місцях, які не є місцем їх постійного проживання і не пов'язані з їх трудовою діяльністю. Тобто туризм можна трактувати як вид або сферу діяльності – рекреаційної (дозвіллевої) або/та суспільно-корисної (форма праці), пов'язаної з подорожами.

Варто підкреслити, що практична неможливість формулювання уніфікованого визначення туризму, з однієї сторони, віддзеркалює його

⁵ Сучасний словник іншомовних слів / укладачі: Скопченко В. В., Цимбалюк Т. В. К.: Довіра, 2006. С. 691.

⁶ Кізіма В. Субстанції під виміри феномену туризм. В. Кізіма / Totallogy: Постнекласичні дослідження (20-тий випуск). К., 2005. С. 7

⁷ Пазенок В. Філософія туризму: навч. посіб. В. Пазенок. К.: Академвидав, 2008. 280 с.

складність, а з іншої – свідчить про його недосконалість як сфери наукових досліджень.

Деякі науковці вважають, що туризм як економічне явище зводиться до діяльності туроператорів та турагентів.

О. Любіцева зазначає, що туризм має поліфункціональний характер і визначає його як мобільну форму споживання й рекреаційної діяльності, що ґрунтується на доланні простору, та пов'язану з територією, характером середовища (не тільки природного, а й соціально-культурного та економічного середовища людської діяльності)⁸.

Значна перевага соціо-культурного, економічного, логіко-гносеологічного напрямку досліджень і розвитку туризму як феномену фіксується багатьма дослідниками. Актуалізується проблема туризму в освіті (Т. Сокол⁹, О. Любіцева, Л. Мелько), інформаційних технологіях (О. Гладкий¹⁰) та ін.).

Новітня наука розкриває включення людиною антропологічних положень, які пояснюють не лише знання і засоби спостереження та експерименти, але і суб'єкта пізнання – Людину з усіма її цінностями та установками¹¹. Використання людиновимірного підходу до вивчення туризму дозволяє розглядати його як специфічний вид життєдіяльності людини, що стимулюється не зовнішніми щодо людини обставинами, а внутрішніми, пов'язаними з її потребами та бажаннями. Оскільки людиновимірність буття – це предмет дослідження антропологічної теорії, отже, і людиновимірність такого різновиду людської життєдіяльності як туризм має досліджувати відповідна дисципліна – антропологія туризму, як твердить Т. Пархоменко¹².

Трансцендентське тлумачення феномену туризму визначає внутрішні потреби людини трансцендування (від лат. – *transcendere* – переступати, долати, виходити за межі), філософською засадою мандрування. У загальному розумінні мандрування постає як умова буття людини. Людина завжди мандрівник, що долає внутрішні та зовнішні обмеження. Туризм є однією з важливих форм трансцендування. Поняття трансцендентальності вийшло на одне з перших місць у західній філософській думці ХХ ст. і пов'язано у ній передусім із сферою людського буття. «Шлях трансценденції – це шлях від того, що можна охопити розумом, до того, що виходить за його межі»¹³. У контексті трансцендентальності особливого значення набувають концепти: мандри, мандрування, мандрівник, дорога, шлях¹⁰.

Науковий підхід у дослідженні туризму, науки про туризм – туризмології – в період глобальних соціальних, суспільно-політичних, філософських змін, суттєвих трансформацій буття зумовлює перегляд, переосмислення наукових концепцій новоєвропейської науки, аналіз, її загальнотеоретичних основ, принципів і методів основ пізнання (гносеологічних та епістемологічних),

⁸ Любіцева О. О. Туризмознавство : вступ до фаху : підручник. О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька. К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. 335 с.

⁹ Сокол Т. Г. Основи туризмознавства : навч. посіб. Т. Г. Сокол. К.: ЗАТ «Слов'янський дім», 2006. 76 с..

¹⁰ Актуальні питання туризмології та туристичної практики. Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 18 квітня 2019 р.). К., 2019. 139 с.

¹¹ Степин В. С. Научное познание и ценности технической цивилизации. В. С. Степин. Вопросы философии. 1980. № 10. С. 3-18

¹² Пархоменко Т. Антропологія туризму. Т. Пархоменко / Філософія туризму: навч. посіб. К.: Кондор, 2004. 268 с

¹³ Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2001. С. 648

вплив соціальних аспектів на туризм. Важливо розкрити витоки і становлення, специфіку розвитку туризму як науки та ін.

Серед багатьох ознак наукового пошуку виділяється основний пошук істини, що не виключає аналізу гносеологічних (об'єктних, зовнішніх) та епістемологічних (внутрішніх) параметрів дослідження¹⁴. Науковий підхід передбачає використання теорій, концепцій, спостережень, доповнень, систематизації, формалізації, моделювання, проектування. Ідеалами класичної науки вважали: строгість (стандарту достовірності), доказовість, інтерсуб'єктивність знання, прогностична сила теорії, детермінізм, об'єктивні закони, елементаризм (вихідні одиниці: атом, архетип), логічність, трансформізм (визнання об'єктів через аналіз їх змін) канони методології раціональності. Класична наука передбачає:

- складну систему гносеологічних підходів, ідеалів, процесів;
- епістемологічних почуттів, онтологічних припущень;
- дисциплінарні механізми;
- соціальні організації тощо.

Сучасний науковий підхід до аналізу туризму і науки про туризм ґрунтується на загальнотеоретичній основі новоєвропейської науки (істини, пізнання (гносеологічному, епістемологічному), мисленні, раціональності, культури та ін.), а також на новітній концепції – типах наук (класичної, некласичної, постнекласичної), співвідносних з науковою раціональністю.

Раціональність є основою людського мислення, людиновимірним чинником новоєвропейської науки. У дослідженні вчених раціональність розглядається як мислення: спосіб мислення (В. Кізима), смисл, мета, (Я. Цехмістер), спостереження (М. Мамардашвілі).

Вихід Людини в центр буття вимагає серйозних зусиль на розв'язання, особистісного, суспільного усвідомлення важливості людинознавчих чинників раціональності, яка в класиці, неокласиці та постнекласиці характеризується різними інтерпретаціями ідеалів, норм, цінностей, підходів, що сприяє пізнанню процесів формування туризму в різних типах новоєвропейської науки. Раціональність поширювалася на всі види людської наукової діяльності (історичної, естетичної, соціологічної, психологічної, економічної, семіотичної та ін.).

До початку ХХ ст. раціональність не була предметом наукового дослідження, хоча сам термін «раціональне» набуло теоретичної ваги ще у давньогрецькій традиції. Нова раціональність – це єдність суб'єкта і об'єкта. Тривалий час раціональність пов'язували з мислительною діяльністю, з розумом, раціоналізмом. Раціоналізм (від лат. *rationalism* – розумний) – напрям у філософії та історії філософської думки, що визнає розум основою пізнання, єдиним джерелом наших знань, пріоритетом мислення по відношенню до почуттів та емпіричної сфери. Розум – засіб чіткості, логічності пізнання, що розглядалося в новоєвропейській науці до ХХ ст. як філософське вчення про всезагальність розуму, його пріоритетністю перед почуттям, альтернативність міфології, релігії, емоційній поведінці.

¹⁴ Усатенко Т. П. Епістемологія українознавства : педагогічний контекст : [монографія]. Т. П. Усатенко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 128 с.

Вивчаючи стосунки людини з природою, суспільством, самою собою західноєвропейські вчені В. Дільтей, М. Вебер, Е. Гуссерль, Р. Рікерт та ін. обґрунтували смислоутворюючий принцип раціональності. Цей принцип проявляється в процесі духовно-практичного освоєння природи, суспільства, самого себе, надаючи значення кожному чиннику, наголошуючи на його місце і призначення в житті людини. Особливий інтерес для наукових досліджень становлять концепції Київської філософської школи. Фахівцями Інституту філософії і Центру гуманітарної освіти НАН України, філософських факультетів університетів було розроблено раціональну стратегію розвитку теоретичної, соціокультурної, предметно-практичної діяльності в Україні. Дослідження наукової раціональності українські, російські вчені здійснювали в контексті багатоаспектних досліджень раціональності західноєвропейських мислителів різних періодів (Р. Декарта, К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса та багатьох інших). У праці «Класичні, неklasичні ідеали раціональності» М. Мамардашвілі на прикладах із фізичних та гуманітарних наук розглядає онтологічні та епістемологічні відкриття ХХ ст. у фізиці, соціальних теоріях, психології, когнітивістиці та ін. Увага зосереджується на формуванні ідеалу раціональності знання людини про світ¹⁵.

Типи раціональності новоєвропейської науки характеризуються різними формами і видами пізнавальної діяльності, в якій основними компонентами виступає суб'єкт з його потребами, мета, об'єкт, результат.

Раціональність наповнює своїм змістом туризм, зокрема туризмознавство. Витоки туризму, започатковуючись у класичному типі науки серед гуманітарних наук, тяжіють до пізнання, опису, спостереженню об'єктного світу Природи. Становлення туризму ґрунтувалося на багатовіковому досвіді різного типу подорожей, переміщень, пересувань, рухової активності великих спільнот, окремих мандрівників, шукачів пригод, відвідувачів релігійних святинь. Відкриття нових земель, приєднань імперіями чужих територій, індустріально-технічний розвиток держав, імперій посилювали андроактивність населення, хоча й здійснювалися у багатьох випадках насильственным чином. У класичній науці посилюється увага до усвідомлення різних типів, способів пересування, руху. Як зазначають окремі джерела, всередині ХІХ ст. стали організовувати подорожі для відпочинку, знайомства з невідомими місцями, називаючи їх туризмом. У ХVІІІ ст. виник сам термін «туризм», а в середині ХІХ ст. туризм набув організованого характеру.

Туризм сприяв розвитку економіки, культури, міжнародним контактам тощо, але рівень тогочасної класичної науки ще не зацікавлював дослідників процесами осмислення людиною простору, руху.

Ідеали класичної науки та її механістичні версії стали проблематизованими і згодом замість механічного підходу до аналізу суспільства сформувався підхід як до складної органічної системи, що розвивається. Розвиток математики, фізичних наук, технологій порушив ідеали утвердженої єдино можливої істинної теорії науки. Ідеї ХІХ – початку ХХ ст.

¹⁵ Мамардашвілі М. Класический и неklasический идеал рациональности. М. Мамардашвілі. ООО Изд-ская группа «Азбука Аттикус», 2010. 288 с.

були прелюдією, початковим етапом переходу класичної до некласичної системи пізнавальної діяльності.

Завершальний етап переходу класичної раціональності в некласичну випав на кінець ХІХ ст. – першу половину ХХ ст. Це була епоха революційних змін у різних галузях знання. З'являються нові підходи, методи дослідження, такі як мисленеві експерименти, принцип доповненості Р. Бода¹⁶, мережевої сітки взаємодій та ін.

Важливою проблемою новоєвропейської науки класичного й некласичного періоду є започаткування, виокремлення гуманітарних наук з лона природознавства. Гуманітарні науки (літературознавство, антропологія, музикознавство та ін.), що виокремлювались з класичної природознавчої парадигми, хоча й трималися гносеологічних загально-теоретичних положень новоєвропейської науки, однак орієнтувались на людину, її світоглядні навігації, сенс життя, що шукають філософія, релігія. Виокремлення гуманітарних наук – результат тривалого багатовікового процесу усвідомлення гносеологічних, епістемологічних, пізнавальних, суб'єкт-об'єктивних відносин, оволодіння культурою (окультуренням, обробіткою, дослідженням Природи) «культуризацією» Людини (андрологічною уявою, пізнанням мислення, чуттєвістю тощо). Разом з тим, гуманітарні науки спрямовані на те, щоб збагнути власне людське буття, шукати методи, моделі, які можуть дати нам уяву про те, що нас робить людьми.

Хоча у туризмі було закладено смисл руху латинською мовою (*тур*), але в подальшому семантика терміну була розмита. Серед багатьох проблем, що з'являються перед дослідниками в часи великих змін, особливо гостро стоїть питання уважного, бережливого вивчення всієї інтелектуальної спадщини мислителів минулого про людину, людськість, людяність, її дух, душевність, пізнання, споглядання, осмислення, розуміння, розум, раціональність.

Проблема науки про туризм постала в некласичний період наукової раціональності. Посилена увага українських філософів ХХ ст. до туризму актуалізувала обговорення науки туризмології (В. Пазенок, І. Зязюн, М. Федоренко та ін.). Науковці, викладачі, поділяючи думки філософів, шукають підходи і до туризмознавства (Т. Сокол, О. Любіцева та ін.). У освіті, науці, туризмі, туризмології, туризмознавстві не були академічно акредитовані, вживались довільно. І нині поняття туризмології туристики, туризмознавства недостатньо розмежовані і в наукових працях іноді вживаються як поняття-синоніми. Хоча слід зазначити, що у навчальній документації більшості закладів вищої освіти цикл фахово орієнтованих дисциплін розпочинається з предмету «Основи туризмознавства», продовжуючись на магістерському рівні дисципліною «Туризмологія». При цьому «Основи туризмознавства» в навчальних планах різних закладів вищої освіти можуть бути представлені під різними назвами: «Основи туризму», «Організація туризму», «Вступ до спеціальності», «Вступ до фаху» тощо. У більшості випадків ці предмети трактуються як вихідні, базові, тобто повністю або частково носять професійно-орієнтаційний характер. В якості вступу до фаху цей предмет закладає той самий необхідний теоретичний фундамент, який дозволяє органічно перейти, додержуючись принципу послідовності і спадкоємності, до вивчення інших туристичних дисциплін. Головна мета дисципліни – ознайомити з основними

теоретичними засадами туризму і навчити вмінню орієнтуватися у даній галузі людської діяльності. На початку навчання теоретичні основи тільки закладаються і предмет подається у спрощеному вигляді, як абетка для початківців, на відміну від теоретичних основ туризмології, які як науково-дослідна дисципліна повинні викладатись на рівні магістра. У той же час «Туризмологія» є складною науковою дисципліною, яка вивчає теорію туризму. На перший погляд однакові теми по-різному вивчаються в названих предметах: знайомство з основними дефініціями туризму в основах туризмознавства при вивченні предмету «Туризмологія» подається вже як матеріал для аналізу та осмислення формулювання його термінологічного апарату, тезаурусу науки про туризм; взаємозалежність та взаємодія туризму і суспільства, яка в «Основах туризмознавства» має вигляд загальної характеристики функцій туризму та умов його існування в суспільстві, у «Туризмології» подається як аналіз закономірностей функціонування і розвитку феномену туризму в суспільстві тощо. «Туризмологія» постає як комплексна наука про туризм, яка має формувати і розвивати дослідницькі підходи до його вивчення. Саме тому важливо розглянути процес формування туризмологічного знання в аспекті класичної, неklasичної та постнекласичної наукової парадигми.

Класична і неklasична новоєвропейська наука збагатила цивілізацію фундаментальними природознавчими, соціологічними, технологічними знаннями, науковими досягненнями в усіх сферах людської життєдіяльності, гуманістичними цінностями, демократичними ідеями. Проте, одночасно з успіхами зростали складні проблеми, що породили кризу, трансформаційні процеси в науці, суспільстві, культурі тощо. Євроценризм, тоталітаризм, гіпертрофований розвиток індустріального ставлення до природи сприяли кризовому стану класичної і неklasичної наукової раціональності, що в свою чергу призвело до втрати об'єктивного вибору та критичної оцінки свого і чужого досвіду; втрати самоідентифікації; знецінення традиційних цінностей; зміни науково-теоретичних парадигм; зрушення багатовікових усталених – наукових (філософських, теософських, історико-соціологічних) традицій; зміни філософсько-світоглядної домінанти та ін.

Кризові явища новоєвропейської класичної та неklasичної науки призвели до становлення нового типу науки – постнекласичного. Виникнувши у Франції та знайшовши продовження в США та інших країнах Заходу, постмодерністська раціональність стала частиною культури мислення і діяльності західної цивілізації, що знайшло свої рефлексії і в конкретних гуманітарних науках, і у новоєвропейській науці взагалі.

Залучення постмодерністських ідей, смислів у наукову раціональність свідчило про вихід науки з грандіозної традиції Просвітництва, теоретичного, абстрактно-об'єктивного мислення, з суспільно-політичної теорії, орієнтованої на раціоналізм організованого суспільства.

Перехід до нових системних образів реальності, кризових ситуацій, чергових наукових революцій здійснювався поступово. Нова наукова реальність співвідносна з новою наукою – постнекласикою, що постає в період нового тисячоліття, XXI ст. в нових суспільно політичних, технічно-технологічних, глокально-регіональних умовах. Постнекласична наука слідує за класикою та неklasикою, виявляючи свої специфічні риси, оскільки «пост»

становить собою не стільки врахування класичної та некласичної наукової, науково-методологічної спадщини, як критику, переосмислення, використання попереднього досвіду, зокрема у туризмології.

У постнекласиці, на думку вчених, мислителів сучасності, криза класичної новоєвропейської науки знаходиться в самій Людині. Сучасна людина потребує досліджень як в дисциплінарних, так і міждисциплінарних науках, переорієнтації техніко-технологічних пошуків, зміни пізнання сутності людини, її нових життєвих смислів.

Засадничі основи туризму, які тривалий час не піддавалися «розкодуванню», дають надію розкрити свою «утаємниченість» у новій науці – постнекласиці. Постнекласика в науковому вимірі – це третій тип новоєвропейської науки, що означає період після класики та некласики. У загальноживаному значенні постнекласика – це людиновимірна домінанта в тріаді Людина – Культура – Природа, що прийшла на зміну пануючої тривалий час тріади Природа – Культура – Людина.

Вихід Людини на перше (початкове) місце у тріаді Людина – Культура – Природа утворює антропологічний поворот, ставить новий пошук співвідношень: мислити глобально, діяти локально; шукати єдність між гуманітарними і природничими знаннями; гносеологією та епістемологією, інноваційним і традиційним. Усвідомлення символічних значень постають в єдності з *арт-*, *транс-*, *між-*, *полі-* та под.

Постнекласичне пізнання, як і кожний попередній тип європейської науки, ставить по-своєму проблеми, які відіграють вирішальну роль у формуванні світоглядних установок, ідеалів, ціннісних орієнтацій, раціональних особливостей, оновлення, доповнення загальнотеоретичних та науково специфічних ознак конкретної дисципліни (науки).

Постнекласика як новий тип науки інтегрує у собі величезний масив пізнавального матеріалу, синтезує розрізнені об'єкти і поняття у цілісну систему вищого порядку. У науці систематизація є формою дослідження, пізнавальний процес упорядкування множини розрізнених об'єктів і знання про них. Постнекласика використовує логічні операції класифікації, абстрагування, порівняння, опису, пояснення, аналізу і синтезу, орієнтуючись на приріст пізнавального смислу протилежних об'єктів.

Науково-теоретичні основи нової раціональності – постнекласики оновлюють процедури, норми, стандарти, типи раціональності і спільне і різне між типами.

Нова наукова раціональність туризмознавства формується на переосмисленні попередніх здобутків інтелектуальної спадщини, що важливо для вивчення «вічної» проблеми руху, переміщення, пересування людини. Якщо новоєвропейська наука входила в життєвий простір, відкидаючи попередні знання, традиції, спадщину, називаючи їх забобонами, то постнекласика, входячи в нову наукову раціональність, перевідкриває вже відомі, але науково не пояснені знання, пов'язані з давно існуючими сферами теоретичної думки античності, середньовіччя, практичною повсякденністю досвіду народу.

Дослідження в постнекласиці вивчає усвідомлення людиною своєї присутності у часі і просторі, породжує повернення до трансцендентальних

положень через осмислення вчення І. Канта, Г. Гегеля, Й. Фіхте, спираючись на новітні досягнення фізики, інформатики тощо. Постнекласична раціональність, переосмислюючи попередню наукову спадщину, розкриває специфіку домінування гносеологічної природи природознавчих та людиновимірних гуманітарних знань епістемології: становлення, розвиток і трансформації; характеризує становлення комплексних міждисциплінарних структур на основі наук філософських, гуманітарних, природознавчих, соціологічних, технічних, теологічних, а також повсякденного досвіду та ін.

Дослідження постнекласики на основі наукового підходу в туризмології, враховуючи зв'язок цієї науки з філософією, теологією, культурою, освітою тощо, обумовлюється глибинними змінами в сфері матеріального виробництва, культурного життя соціуму, інформаційно-технологічних систем комунікації. Змінюються типи раціонального мислення в науці. На нові наукові відкриття орієнтується технічна, виробнича діяльність. Відбувається формування нових галузей науки постнекласики, нових понять (концептів).

Якщо у класичній науці раціональність розглядається в асиметричних опозиціях: лого – світ почуттів, істина – неправда, розум – безглуздя, я – інший, суб'єкт – об'єкт, раціональність – ірраціональність, душа – тіло, порядок – хаос, мова – мислення та ін., то наукова раціональність постнекласики постає в симетричних, рівноправних відношеннях концептів: Логос, Світ, Почуття, Істина, Неправда та ін.

Відомо, що науковий підхід до дослідження розвитку туризмознавства в постнекласичний період розкриває багатогранність пошуків основ, істини множинності і виявів особливостей туризму на перетині природознавчих та гуманітарних наук. Науковий підхід органічно інтегрує знання різних напрямів дослідження.

Науковий підхід до туризмознавства систематизує, узагальнює, спрямовує на пошук конкретної дисциплінарної істини. Розгляд сучасної науки спонукає акцентувати увагу на найважливіших проблемах її становлення в постнекласиці, насамперед: найхарактерніші ознаки постнекласичної науки в єдності з класикою і некласикою; фазу переднауки; стадію диференціації та інтеграцію з іншими сферами пізнання, затвердження своєї легітимності відносно спекулятивності мислення та чисто практичних навичок; систематизацію знань про закономірності існуючого засобами теоретичного обґрунтування та емпіричного випробування; об'єктивного змісту; перевірки пізнавальних результатів.

Розвиток туризму як соціального явища детермінується станом розвитку суспільства, у якому відбувається туристична діяльність. Туризм як дуже динамічна сфера, знаходиться у стані постійних трансформацій: зростання масовості та поглиблення диференціації туристичного продукту, зміна умов та засобів, мотивацій здійснення туристичних подорожей, впровадження новітніх технологій туроперейтингу. Це потребує постійного оновлення системи науково-методичного забезпечення вищої освіти, зокрема – туристичної.

Гуманітарні знання, йдучи в руслі людинознавства, формують концептосферу гуманітарних знань філософсько-наукових, інтелектуальних, когнітивних ціннісних універсалій (ідей, концептів, понять тощо), започаткованих в часи античності, які розширювалися, оновлювалися,

опрацьовувалися в новоєвропейській класичній та некласичній науці, ґрунтуючись на спадщині античності, відродження (ренесансу), нового часу і сучасності. Переосмислюючи багаторічні науково-методологічні напрацювання, постнекласична наука розробляє новітню методологію людинознавчих гуманітарних знань. Гуманітарна наука формує свою методологію пізнання, ґрунтуючись на філософсько-наукових, абстрактно-теоретичних чинниках, принципах загальнотеоретичної гуманітарної методології, а також унікальних особливостях конкретної науки, в даному випадку – туризмології.

У постнекласиці наукова раціональність постає в єдності, синтезі, взаємодоповнюваності природознавства та гуманітарних проблем. Синтез раніше протилежних явищ, забутих ідей з попередніх часів у науці відомий. Наукова раціональність туризмознавства в постнекласиці європейської науки формується в гуманітарно-соціальних умовах, коли новою настановою стає розвиток людини та її життєдіяльності. У центрі уваги утверджується людина, не речі, не фізичне існування, а внутрішній стан людини. Людиновимірний аспект туризму активізує в постнекласичному дослідженні проблеми взаємодій гуманітарних та природничих наук, Руху – Простору – Часу, Людини – Соціуму – Природи.

Осмислення простору людиною є свідченням впливу загальнолюдських цінностей на розвиток людини, підвищення рівня її духовності, культури, гуманізму. У концепції туризму постнекласики провідними стає тріада Людина – Рух – Простір. Туризм з позицій постнекласичних вимірів – це здатність Людини сприймати простір, його долати (фізично шляхами переміщення) як механізм внутрішньої потреби, здійснення, інтерес до подолання простору, що спонукає вироблення інтересу до мандрівок, подорожей, навіть космічних.

Туризм у постнекласиці постає в новому вимірі – на межі проблематики єдності природознавчих та гуманітарних знань. У постнекласичній множинності особливий інтерес становлять дослідження синтезу протилежностей туризму, особливо найбільш загальних з них: суб'єктивного і об'єктивного, гносеологічного та епістемологічного, природознавчого та гуманітарного, класичного та постнекласичного та ін. Більшість наукових, філософських положень туризму є полярними чи протилежними, потребуючи взаємодоповнення. І це характеризує постнекласику як антропо-гуманітарну сутність, що дає можливість розглядати філософські ідеї туризмології, пізнавати істину, збагачуючись знаннями та шукати нові шляхи в підготовці фахівців туризму на різних рівнях формування їх професійних компетентностей.